

ΜΕΛΩΔΙΑ

Μηνιαία εφημερίδα μαθητών/ριών βυζ. μουσικής στη Βόννη, τεύχος 5 Οκτώβριος 2025

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ Ο ΜΗΝΑΣ ΤΩΝ ΜΕΛΩΔΩΝ ΑΓΙΩΝ

Η Θεοτόκος δίνει ένα κοντάκιο στον Ρωμανό

(κοντάκιον ή τροπάριον) και πολλές στροφές (οίκους), που φέρουν ακροστιχίδα και κοινό εφύμνιο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Ακάθιστος Ύμνος προς την Παναγία μας, ο οποίος, με τους 24 οίκους —με ακροστιχίδα την ελληνική αλφαβήτα και εφύμνιο το «Χαίρε, Νύμφη άνύμφευτε»— αποτελεί κι αυτός κοντάκιον. Σήμερα, από το κοντάκιο ψάλλεται τις περισσότερες φορές μόνο το προοίμιο και ο οίκος πριν από το Συναξάρι στον Όρθρο, ενώ στη Θεία Λειτουργία η θέση του είναι πριν από το Αποστολικό Ανάγνωσμα. Ο Άγιος Ρωμανός ο Μελωδός, μαζί με άλλους Αγίους, όπως ο Άγιος Ιωάννης ο Κουκουζέλης, θεωρούνται προστάτες των μουσικών και των ψαλτών της Εκκλησίας και εορτάζονται την **1η Οκτωβρίου**. *Ανθή Σκάρλου, μαθήτρια Γυμνασίου*

Το κοντάκιο είναι ένας σύνθετος εκκλησιαστικός ύμνος. Αποτελείται από ένα προοίμιο (κοντάκιον ή τροπάριον) και πολλές στροφές (οίκους), που φέρουν ακροστιχίδα και κοινό εφύμνιο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Ακάθιστος Ύμνος προς την Παναγία μας, ο οποίος, με τους 24 οίκους —με ακροστιχίδα την ελληνική αλφαβήτα και εφύμνιο το «Χαίρε, Νύμφη άνύμφευτε»— αποτελεί κι αυτός κοντάκιον. Σήμερα, από το κοντάκιο ψάλλεται τις περισσότερες φορές μόνο το προοίμιο και ο οίκος πριν από το Συναξάρι στον Όρθρο, ενώ στη Θεία Λειτουργία η θέση του είναι πριν από το Αποστολικό Ανάγνωσμα. Ο Άγιος Ρωμανός ο Μελωδός, μαζί με άλλους Αγίους, όπως ο Άγιος Ιωάννης ο Κουκουζέλης, θεωρούνται προστάτες των μουσικών και των ψαλτών της Εκκλησίας και εορτάζονται την **1η Οκτωβρίου**. *Ανθή Σκάρλου, μαθήτρια Γυμνασίου*

Ο ΑΓΓΕΛΟΣ ΨΑΛΤΗΣ

Ο Άγιος Ιωάννης ο Κουκουζέλης, γνωστός και ως Ιωάννης Παπαδόπουλος ο Μαΐστωρ, έζησε στα τέλη του 13ου αιώνα. Φοίτησε στη Σχολή του Παλατιού στην Κωνσταντινούπολη, όπου διακρίθηκε για την εξαιρετική του φωνή και τις μουσικές του ικανότητες. Αφού έγινε αρχιμουσικός στο παλάτι της Κωνσταντινούπολης, δραπέτευσε και μόνασε στη Μονή Μεγίστης Λαύρας στο Άγιον Όρος, όπου αφοσιώθηκε στην άσκηση, και την ψαλμωδία.

Συνέθεσε και αναμόρφωσε πλήθος εκκλησιαστικών ύμνων, υπήρξε σπουδαίος θεωρητικός και συνέβαλε τα μέγιστα στη διαμόρφωση του Μαθηματαρίου (καλοφωνικές συνθέσεις) και του Κρατηματαρίου (έντεχνες συνθέσεις με κείμενο από άσημες συλλαβές, όπως περιφρέμ κ.ά.). Με τον Ιωάννη Κουκουζέλη η βυζαντινή «καλοφωνία» φθάνει στο αποκορύφωμά της. Δημιουργούνται αργά και απαιτητικά μέλη που περιέχουν

κρατήματα· κομμάτια τα οποία προϋποθέτουν έναν μονοφωνάρη ή καλοφωνάρη που εναλλάσσεται με τον χορό.

Ανάμεσα στα πιο γνωστά και αγαπημένα έργα του συγκαταλέγονται το «Άνωθεν οί Προφήται» σε ήχο βαρύ, το οποίο ψάλλεται κατά την ένδυση του Αρχιερέα, τα μεγάλα και έντεχνα Ανοιξαντάρια σε ήχο πλ. Δ', καθώς και το Κοινωνικό «Αινείτε» σε ήχο πλ. Α'.

Το σπήλαιο του Αγ. Ιωάννου Κουκουζέλη

Ονομάστηκε Άγγελος Ψάλτης, εξαιτίας της ουράνιας φωνής του. Η μνήμη του τιμάται την 1η Οκτωβρίου, την ίδια ημέρα με την εορτή της Παναγίας της Γοργοεπηκόου και της Αγίας Σκέπης της Θεοτόκου. *Ελένη και Αποστολία Κουρτίδη, μαθήτριες Γυμνασίου*

ΙΕΡΟΨΑΛΤΕΣ ΣΤΟ ΜΕΤΩΠΟ ΤΟΥ 1940

Στον «υπέρ πάντων» αγώνα του 1940 δε θα μπορούσαν παρά να δώσουν το δυναμικό τους «παρών» και οι εμπνευσμένοι λειτουργοί της ιερής ψαλτικής τέχνης και εκφραστές της ελληνικής μουσικής παράδοσης: μουσικολόγοι, μουσικοδιδάσκαλοι, λαογράφοι και πρωτοψάλτες. Τόσο στο μέτωπο όσο και στα μετόπισθεν έδωσαν τον αγώνα τους όχι μόνον με τα όπλα, αλλά και με την ιερή τέχνη τους. Ο Σίμων Καράς (1903–1999), ο επιφανής θεωρητικός της ελληνικής μουσικής στην Αθήνα, υπηρέτησε το 1940–1941 στο μέτωπο. Με την επιστροφή του, επισκέπτεται

Λειτουργία στο μέτωπο του 1940

νοσοκομεία και ιδρύματα μαζί με τη χορωδία του, ψυχαγωγώντας τους τραυματίες του πολέμου. Παράλληλα, διδάσκει την ελληνική μουσική παράδοση στο Ελληνικό Σπίτι της Αγγελικής Χατζημιχάλη.

Ο Αθανάσιος Καραμάνης, ο έτερος μέγας εκπρόσωπος της ψαλτικής στη Θεσσαλονίκη, επιστρατεύθηκε και υπηρέτησε επί έξι μήνες στα κακοτράχαλα βουνά της Αλβανίας, παίρνοντας μέρος στο πολεμικό μέτωπο (Πρεμετή, Αργυρόκαστρο, Ελμπασάν, Κορυτσά κ.ά.) κατά την περίοδο του ελληνοϊταλικού πολέμου (1940–1941). Ο εκκλησιασμός αποτελούσε αναπόσπαστο στοιχείο του αγώνα. Γι' αυτό και οι μαχητές αναφέρονται συχνά στα απομνημονεύματά τους στις θείες λειτουργίες με περιγραφές φορτισμένες από θρησκευτικό συναίσθημα. Μαζί με τους στρατιωτικούς ιερείς, οι ιεροψάλτες έψελναν και λειτουργούσαν στα βουνά της Αλβανίας, την ώρα που έπεφταν οι οβίδες. Αντλούσαν, αλλά και συγχρόνως μετέδιδαν, τη δύναμη που χαρίζει η εν Χριστώ ζωή την ώρα της μάχης και της ηρωικής θυσίας. Μέσα στο χιόνι και το αίμα, στη φοβερή πείνα και τον πόνο, η ψαλτική και η πίστη ήταν το μοναδικό βάλασμο. *Ευδοξία Κανάρη, μαθήτρια Γυμνασίου*

Ο ΑΘΗΝΑΙΟΣ ΚΑΙ Η ΥΔΡΑΥΛΙΣ – Η ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΤΗΣ ORGEL

Ο Αθήναιος από τη Ναύκρατη της Αιγύπτου έζησε τον 2ο αι. μ.Χ. και μας κληροδότησε ένα ογκώδες έργο σε δεκαπέντε τόμους και τίτλο *Δειπνοσοφισταί*. Σε αυτό περιγράφει ένα συμπόσιο, όπου διάφοροι σοφοί και καλλιτέχνες συζητούν, ανάμεσα σε άλλα, και για τα αρχαία ελληνικά μουσικά όργανα. Ένα από αυτά είναι η *ύδραυλις*, ο πρόδρομος του εκκλησιαστικού οργάνου (Orgel), το οποίο μέχρι σήμερα δεσπόζει στις ρωμαιοκαθολικές και προτεσταντικές εκκλησίες. Ο Αθήναιος σημειώνει ότι η *ύδραυλις*, ή «ύδραυλικόν ὄργανον», ήταν εφεύρεση του Κτησίβιου από την Αλεξάνδρεια (285–222 π.Χ.). Αποτελούνταν από πολλούς αυλούς, οι οποίοι, με τη βοήθεια υδραυλικού μηχανισμού, παρήγαν έναν ευχάριστο και μελωδικό ήχο. Οι αυλοί είχαν στο κάτω μέρος μικρές οπές που άνοιγαν με τη χρήση πλήκτρων· γι' αυτό η *ύδραυλις* θεωρείται το πρώτο πληκτροφόρο όργανο της ιστορίας.

Σε ψηφιδωτά της αρχαιότητας όπως το πλαϊνό βλέπουμε διάφορους τύπους της *ύδραυλιδος*, που είχε περίπου το μέγεθος ενός ανθρώπου. Η *ύδραυλις* χρησιμοποιήθηκε και στο Βυζάντιο κυρίως στο παλάτι. Ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Ε' το 757 μ.Χ. δώρισε μία *ύδραυλιν* στον βασιλιά των Φράγκων Πιπίνο τον Βραχύ, πατέρα του Καρλομάγνου. Αργότερα, το 812, οι Βυζαντινοί χάρισαν άλλη μία στον ίδιο τον Καρλομάγνο. Η περίφημη *ύδραυλις* του Πιπίνου αποτέλεσε τη βάση για την ανάπτυξη του εκκλησιαστικού οργάνου στη Δυτική Ευρώπη.

Ο Αθήναιος μας θυμίζει ότι οι Έλληνες ήταν γνωστοί για την αγάπη τους προς τη μουσική — το «φιλομουσεῖν». Οι παλαιότεροι μουσικοί όμως κατά τον ίδιο συγγραφέα ενδιαφέρονταν για την ποιοτική μουσική και όχι για τη γνώμη των πολλών. Όπως γράφει χαρακτηριστικά: «τὸ παρὰ τοῖς ὄχλοις εὐδοκιμεῖν σημείον ἦν κακοτεχνίας.» (*Δειπνοσοφ.* 347). Δηλαδή, από παλιά η επιδοκιμασία του πλήθους θεωρούνταν ένδειξη κακοτεχνίας. Γι' αυτό, λέει ο Αθήναιος, είναι ανάγκη να φιλοσοφεί κανείς περί μουσικής, να ξετάζει το «καλόν» της τέχνης: «φιλοσοφητέον εἶναι περὶ μουσικῆς.» Στην αρχαιότητα η μουσική ήταν στενά δεμένη με τη σοφία: «ἡ παλαιὰ τῶν Ἑλλήνων σοφία τῇ μουσικῇ μάλιστα δεδομένη» (*Δειπνοσοφ.* 632). Ο πιο μουσικός ήταν και ο πιο σοφός όπως ο Πυθαγόρας. Η πατροπαράδοτη μουσική οδηγούσε στη σωφροσύνη, ενώ η εισαγωγή ξένων φαύλων μουσικῶν τρόπων συντελούσε στην ακολασία. Γι' αυτό ο Αθήναιος προτρέπει την επιστροφή στην «πάτριον μουσικὴν», εκείνη την πατροπαράδοτη μουσική που εξυμνεί τις πράξεις των ηρώων και υμνεί τον θεό: «τῶν ἡρώων τὰς πράξεις καὶ τῶν θεῶν τοὺς ὕμνους.» (*Δειπνοσοφ.* 633) *Άννα Δεσπότη, μαθήτρια Γυμνασίου*

ΚΟΥΙΖ Η *ύδραυλις* λεγόταν και _____.
 Ο Άγιος Ιωάννης ο Κουκουζέλης συνέβαλε στην εξέλιξη της _____.
 Η ποιοτική μουσική συνδέεται με τη _____. Ο πιο μουσικός είναι και ο πιο _____.
 Η ελληνική μουσική τόνιζε τῶν ἡρώων τὰς _____ καὶ τῶν θεῶν τοὺς _____.
 Στο μέτωπο υπηρέτησαν ο _____ και ο _____.
 Τα κεντήματα δεν μπορούν να γραφούν πριν από _____.
 Τα κοντάκια έχουν _____ και _____.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Ξέρεις ότι τα **κεντήματα** ποτέ δεν έχουν δική τους συλλαβή (εκτός από την περίπτωση των κρατημάτων) και **ποτέ δεν βρίσκονται σε θέση**; ☹️ Όμως –προσοχή!– Τα κεντήματα δεν μπορούν να γραφούν πριν από το **συνεχές ελαφρό ή την έγγοργη υπορροή**. *Σοφία Δεσπότη, μαθήτρια Γυμνασίου*